

Havlová, Eva

[Mayrhofer, Manfred. Einiges zu den Skythen, ihrer Sprache, ihrem Nachleben]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2007, vol. 56, iss. A55, pp. 360-362

ISBN 978-80-210-4335-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100970>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

¹¹ Zde musíme poděkovat pořadatelům moskevské konference, kteří byli tak laskaví a zaslali nám abstrakta příspěvků. Náš dík směřuje i Václavu Blažkovi, který nám tento kontakt zprostředkoval.

¹² Převzato z námi citovaného sborníku, s.x.

Marcela Karlíková

Manfred Mayrhofer: Einiges zu den Skythen, ihrer Sprache, ihrem Nachleben. Veröffentlichungen zur Iranistik, ed. B. G. Fragner a V. Sadovski, č. 36. (Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Klasse, sv. 742.) Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, 48 stran. ISBN-13: 978–3–7001–3731–3.

Protože je známa nechuť autora k poctám a vůbec k článkům, týkajícím se jeho osoby, rozhodli se editoři tohoto svazku utčit osmdesátiny tohoto vynikajícího indoeuropeisty a indoiranisty zveřejněním jeho přednášky, kterou proslovil ve Vídni 23. června 2006. Je samozřejmě doplněna vědeckým aparátem, bohatou bibliografií, slovními i věcnými indexem a seznamem citovaných autorů.

Editoři chtěli tímto svazečkem také vyjádřit své díky za dlouholeté a trpělivé úsilí prof. Mayrhofera o nový rozkvet iranistiky na vídeňské univerzitě, jež vedlo zpočátku ke zřízení Íránské komise (Iranische Kommission), jejímž byl od r. 1969 předsedou, a konečně bylo dovršeno v r. 2002 zřízením samostatného ústavu (Institut für Iranistik).

Recenzovaná knížka je důležitá především proto, že jde o první úplný etymologický slovník toho, co se ze skytštiny dochovalo. Zde je třeba poznamenat, že prof. Mayrhofer mluví o „skytštině v užším slova smyslu“, kam řadí jen to, co je v antických památkách označováno jako skytské. Různé úvahy o totožnosti skytštiny s mladší, i když jistě příbuznou sarmatštinou, či o tom, že by tato skytosarmatština byla protodialektem osetštiny, nechává jakožto nejisté stranou.

Je známo, že zcela průkazných etymologií i v jazyce, který známe dobře a v celistvosti, není hodně. O to menší musí zákonitě být pravděpodobnost výkladu jednotlivých jmen z jazyka, z něhož se nedochoval žádný souvislý text. Mayrhoferův postup musíme proto pokládat za nejlépe vyhovující: nikoliv zpracování maximalistické, ale optimální. Nepodává důkladný popis všech pokusů o výklad slova – úplná je jen bibliografie výkladů –, rozepisuje se jen o těch etymologiích, které pokládá za aspoň trochu pravděpodobné: např. na s. 14 uvádí u skyt. □ *Όρικος*, což bylo jméno syna Ariapeithova, jen pravděpodobný výklad Schmittův z írán. **yari-ka-*, deminutiva z írán. **yara-* ‘předprseň’, s odkazem na další literaturu ve Schmittově článku (R. Schmitt: *Die skythischen Personennamen bei Herodot.*, in: *Annali di Napoli, L’Orientale* 63 (2003), 15n). Sympatická (i když u tohoto autora právem očekávaná) je opatrnost a upozornění na různé možnosti výkladu u zdánlivě jednoduchého slova (jméno skytského krále *Λόκος* může být buď překlad íránského názvu vlka **Vřka-* do řečtiny, nebo slovo zcela jiného původu (**Lřka-/Rřka-*), příkloněné pro svou hláskovou podobnost k řeckému názvu vlka). – Ne všechna v antické literatuře uvedená jména Skytů pokládá Mayrhofer za skutečně skytská. To se týká zejména jména *Τόζορις*, jež jako skytské uvádí Lukianos; Mayrhofer se tu příklání k Vasmerovi (M. Vasmer: *Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenskunde I*, ed. H. Bräuer, Berlin 1971, 113, 120) a Schmittovi (R. Schmitt o.c. 22n), podle nichž je toto slovo fikce, vytvořená na základě ř. *τόζον* (o problematice původu tohoto řeckého slova a roli, kterou v tom hrají skytská slova, viz níže).

Slova jsou podávána v několika kapitolách podle jejich časového doložení. Jen dva doklady jsou předherodotovské, doložené v asyrštině, a to jméno vůdce skytských bojovníků *Iš-pa-ka-a-a*, reflektující asi nějaké skyt. **Spaka-ja-*, a název Skytů *Iš-ku-za[-a-a]*, který uvádí později Herodotos v podobě *Σκόθα*. Jeho etymologický výklad pokládá Mayrhofer za nejistý, a proto jej řadí mezi případy, kdy se uvádí jen příslušná bibliografie, ale nikoliv výklad sám.

Nejobsáhlejší je třetí kapitola, zpracovávající slova doložená u Herodota. Obsahuje výčet a většinou i výklad 57 jmen, z nichž některá jsou složeniny, takže je třeba vyložit obě jejich části.

Ty se někdy opakují i v dalších jménech: např. druhou část jmen Ἐριαπειθης a Σπαρραπειθης lze interpretovat jako skyt. *paisah- 'skvost, šperk', tedy první jméno asi znamenalo „skvost Árijů“ a druhé „mládě, potomek – skvost“; -th- nemusela být podle Mayrhofera skytská střídnice, mohlo jít o příklonění k domácímu ř. -πειθης, u Řeka Herodota pochopitelné.

Stejná pozornost je věnována (v 4. kapitole) i dokladům pozdějším, např. z Plinia, Lukiana a z byzantské literatury; těch je 16. K tomu je třeba připočítat ještě pět dokladů z Hesychia v kap. 5. (do toho počtu autor neřadí ta skytská slova, jež má Hesychios z Herodota). Z těch pozdějších dokladů je zajímavý skytský název Kavkazu *Croucasis* u Plinia (Nat. hist. VI 50), který Plinius sám objasňuje jako „bílý sněhem“, a jehož etymologii zde Mayrhofer komentuje jen slovem „schwierig“, ačkoliv sám dříve (Die Sprache 6, 115–118) hájil podobný skytský, resp. íránský původ toho názvu; předpokládá se, že se název *Caucasus* vyvinul z něho.

Z uvedených jmen v kapitolách 2.–5. vytvořil autor v 7. kapitole přehled skytských slov, která mají jakýs takýs nárok na existenci ve skytském lexiku. Je jich 36: negat.prefix *a-, *arija- 'íránský', *aspa- 'kůň', *dajna- 'víra', *darga- 'dlouhý', *farnah- 'suverenita', *gajθā- 'majetek, dobytek', *hathia- 'pravý, pravdivý', *hu- prefix 'dobrý', *hjadajna- 'souvřec', *hūar- 'slunce', *jan-/jata- (?) 'zabít', *kapa- 'ryba', *kas- (?) 'zářit', *madu- 'medovina, opojný nápoj', *matsia- 'ryba' (?), *mazatā- 'velikost', *napāt- 'vnuk', *naria- 'mužný', *pada- 'stopa' (?), *paisah- 'šperk, skvost', *pant°/paθ° 'stezka', *paradāta- 'představený', *přθu- 'široký' (?), *sarah- 'hlava', *siāua- 'tmavý', *sparga- 'výhonek, potomek', *sūra- 'silný', *tap- 'hořet', *tauah- 'síla', *iūra- 'rychlý', *uxta- 'řečený, mluvený', *uari- 'předprseň, hradby do výše prsou', *ūira- 'muž', *xara- 'osel' (?) a *xšajja- 'vládnoucí'.

O kap. 6. a 8. se zmíním nejednou, protože jejich problematika se dá těžko oddělovat. V kap. 6. autor jedná o slovech, přejatých ze skytštiny do dalších jazyků, a v kap. 8. o hláskovém vývoji skytštiny. Jak obtížně řešitelná je taková úloha, máme-li k dispozici jen slova zaznamenaná cizinci v jejich vlastních znacích, je nabiledni. A že právě hlásková podoba je většinou důkazem přejetí, je také jasné. Všeobecně se uznává, že existovala přejetí ze skytštiny do jiných íránských jazyků. U dalších jazyků se už názory různí. Z řady nejistých přejetí uveďme jen několik. Název, že by ř. *tóžov* bylo přejaté ze skytštiny, Mayrhofer odmítá, ačkoliv řecké slovo nemá žádnou uspokojivou domácí etymologii a Skytové byli proslulí lučištníci. Řecké slovo existovalo sice už v době mykénské (*to-ko-so-*), ale Skytové jistě existovali i pět století před tím, než byla jejich jména poprvé zaznamenána, proto současné řecké etymologické slovníky (H. Frisk: *Griechisches etymologisches Wörterbuch* II, Heidelberg 1970, s. 910, a P. Chantraine: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1968, s. 1125) i při znalosti mykénského slova toto přejetí uznávají. Mluví pro to i jméno skytského krále *Tázakis*, a snad i ono výše uvedené *Tóžaris*, přijmeme-li u něho ovlivnění řeckým slovem, neboť jde o zápis řeckého spisovatele Lukiana. Mayrhofer přijímá i Lomův předpoklad, že skytského původu je i ř. *χάλινός* 'udidlo', ale odmítá jeho předpoklad, že i stind. *khalīna-* tv., jež se všeobecně vykládá jako přejetí z řečtiny (tak Chantraine o.c. 1243, M. Mayrhofer: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*, Heidelberg 1992–2001, III 142), by mohlo být přímo ze skytštiny (A. Loma: *Skythische Lehnwörter im Slavischen*, in: *Studia etymologica Brunensia* I, Praha 2000, s. 343). Na druhé straně Mayrhofer pokládá za dosti pravděpodobné, že něm. *Pfad* 'stezka', vlastně už záp.germ. **paþa-*, je přejaté ze skytštiny.

Pokud jde o hláskový vývoj skytštiny, odlišuje se Mayrhofer značně od toho, jak jej podává v dodatku už uvedeného článku Loma na str. 341–343. To se týká především střídnice za ie. *k*: u Lomy *θ* jako ve staré perštině, u Mayrhofera *s*, jež se příliš nevzdálilo od prairán. *ts* a odpovídá avest. *s*. Jediný přesvědčivý doklad na *θ* v skyt. -πειθης (z ie. **peik-*, které je doloženo m.j. v sl. *psati*, *psatr̥*) vykládá Mayrhofer, jak už bylo řečeno výše, úpravou podle řeckých slov na -πειθης z ie. **bheidh-*. Bezpečnou střídnici za ie. *k* vidí Mayrhofer ve skyt. **sūra-* 'silný', sr. ml.-avest. *sūra-*, stind. *šūra-* tv., z ie. *kuH₁-ro-*. – Skyt. *s* pokládá Loma za střídnici ie. **ky*, jež je časté především v názvu koně, ie. **ék₂uo-*, podle Lomy skyt. **asa-*; ale přesvědčivější doklady uvádí Mayr-

hofer pro skyt. **aspa-* ‘kůň’, doložené v názvech kmenů *Αριμ-ασποι, Τράσπιες* (z **θrā-aspi-*, snad ‘ochranitelé koní’) a ve jménu skyt. krále *Χαρασπιης*. – Na změnu ie. *d(h)* v skyt. *l* podává Loma více přesvědčivých dokladů, jež Mayrhofer většinou přijímá. – Střednice za st.írán. *p* nejsou podle Mayrhofera jednotné: vedle *p* se objevuje i *b* a *f*. – Celkem lze říci, že Mayrhofer vidí hláskový stav skytský bližší staroíránskému, kdežto Loma staroperskému.

Při tomto množství precizně promyšlených údajů není divu, že Mayrhoferova přednáška vzbudila tak veliký ohlas, takže její opublikování je nesporným přínosem pro iranistiku.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu GA AVČR IAA900610501.

Eva Havlová

Zdeňka Nedomová: Funkčně-sémantické pole kvantity v ruštině v porovnání s češtinou. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity 159, Ostrava 2006. 147 s. ISBN 80–7368–154–1.

Autorka si zvolila za úkol analýzu jedné z nejjednodušších oblastí jazykové struktury, a to pole kvantity v ruštině a v češtině. Obtížnost tohoto popisu tkví zaprvé v samotné povaze zvoleného předmětu. Pole kvantity představuje různorodý soubor jazykových prostředků, které nejsou uspořádány v jednotné hierarchii. Uplatňují se zde prvky různých rovin – prostředky lexikální, morfologické, syntaktické i frazeologické. Čelné postavení zaujímají mezi nimi kategorie čísla, číslovky a jejich spojení s jmény, především se substantivy, významný podíl mají však i adjektiva. Vyjadřování pole kvantity má své zvláštnosti ve všech jazycích, různými rysy typologického i jiného charakteru se tu však jednotlivé jazyky od sebe liší. To platí i o jazycích vyznačujících se takovým stupněm příbuznosti, jako je ruština a čeština. Pro porovnávací popis to samozřejmě představuje nemalou další komplikaci.

Východním principem pro svou práci učinila Z. Nedomová přístup „od obsahu k formě“. Tento způsob popisu, přiřazující k jednotlivým sémantickým kategoriím či komunikativním funkcím odpovídající výrazové prostředky, je zde vhodný, protože integruje jazykové prostředky různých rovin, při porovnávací projekci se nicméně neobejde bez doplňujících výkladů opačného směru, tj. postupu „od formy k obsahu“.

Sémantické pole kvantity přitahovalo a stále přitahuje právě pro svou strukturní pestrost zájem četných lingvistů, jak je to i v této práci patrné z obsáhlého bibliografického seznamu (s. 135–145). To umožňuje dalšímu badateli na jedné straně opřít se ve větší míře o výsledky předcházejícího výzkumu, na druhé straně však existující rozdíly v koncepcích i v terminologii u různých autorů tuto již samu o sobě složitou problematiku ještě navíc komplikují.

Je třeba konstatovat, že si autorka tuto spletitou situaci plně uvědomila a usiluje o důsledný a přehledný výklad. V první, teoreticko-historické kapitole práce (s. 9–19) pojednává o pojmu čísla, o jeho vzniku a historii a zabývá se funkcí číslovek jako základního prostředku pro vyjadřování kvantity. Na těchto i dalších výkladech (např. s. 29, 53) je patrná nejen žádoucí úroveň autorčiny erudice lingvistické, ale i její pozoruhodná orientovanost ve sféře zákonitostí matematických.

Celá práce je logicky členěna: všechny kapitoly obsahují sémantickou charakteristiku příslušného typu kvantity a poté popis příslušných výrazových prostředků morfologických, popř. lexikálně-morfologických, syntaktických a frazeologických. Pokud jde o pojetí singularity, domníváme se, že rozlišení na jednost (*один*) a jedinečnost (*единственный*) (podle Dokulila, sr. s. 21), odráží sice skutečný stav věcí, jde tu však patrně nikoli o veličiny stejného řádu, stejnorodé; jedinečnost lze spíše chápat jako podtyp jednosti. Ostatně i další autorčiny výklady o výrazových prostředcích singularity (s. 23–28) se týkají především prostředků vyjadřujících jednost.

K pojetí hromadnosti jako přechodné kategorie, mezičlánku mezi singularitou a pluralitou (s. 29 n.), bychom snad mohli konstatovat, že tu vlastně jde o případ dialektické jednoty protikladů